

L I E T U V O S

ARCHEOlogija 50

Lietuvos istorijos institutas

L I E T U V O S

ARCHEOlogija 50

LIETUVOS
ISTORIJOS
INSTITUTAS

VILNIUS 2024

Leidybą finansavo

LIETUVOS MOKSLO TARYBA

PAGAL VALSTYBINĘ LITUANISTINIŲ TYRIMŲ IR SKLAIDOS 2016–2024 METŲ PROGRAMĄ

(Finansavimo sutarties numeris S-LIP-22-44)

Redaktorių kolegija / Editorial board:

Atsakingoji redaktorė / Editor-in-chief dr. Agnė Čivilytė
(Lietuvos istorijos institutas, Vilnius / Lithuanian Institute of History, Vilnius)

Dr. Laurynas Kurila (Lietuvos istorijos institutas, Vilnius / Lithuanian Institute of History, Vilnius)

Dr. Valdis Bērziņš (Latvijos universitetas, Latvijos istorijos institutas, Ryga / University of Latvia, Institute of Latvian History, Riga)

Habil. dr. Anna Bitner-Wróblewska (Valstybinis archeologijos muziejus Varšuvoje, Lenkija / State Archaeological Museum in Warsaw, Poland)

Dr. Christoph Jahn (Nepriklausomas tyrėjas, Vokietija / Independent researcher, Germany)

Prof. dr. Rimantas Jankauskas (Vilniaus universitetas, Lietuva / Vilnius University, Lithuania)

Akad. prof. dr. Eugenijus Jovaiša (Lietuvos mokslų akademija, Vilnius / Lithuanian Academy of Sciences, Vilnius)

Habil. dr. Bartosz Kontny (Varšuvos universitetas, Archeologijos fakultetas, Lenkija / Faculty of Archaeology, University of Warsaw, Poland)

Prof. dr. Valter Lang (Tartu universitetas, Estija / University of Tartu, Estonia)

Doc. dr. Algimantas Merkevičius (Vilniaus universitetas, Lietuva / Vilnius University, Lithuania)

Habil. dr. Tomasz Nowakiewicz (Varšuvos universitetas, Archeologijos fakultetas, Lenkija / Faculty of Archaeology, University of Warsaw, Poland)

Habil. dr. Grzegorz Osipowicz (Mikalojaus Koperniko universitetas, Torunė, Lenkija / Nicolaus Copernicus University, Toruń, Poland)

Dr. Gytis Piličiauskas (Lietuvos istorijos institutas, Vilnius / Lithuanian Institute of History, Vilnius)

Dr. Eve Rannamäe (Tartu universitetas, Estija / University of Tartu, Estonia)

Dr. Andra Simniškytė (Lietuvos istorijos institutas, Vilnius / Lithuanian Institute of History, Vilnius)

Dr. Roberts Spirģis (Latvijos universitetas, Latvijos istorijos institutas, Ryga / University of Latvia, Institute of Latvian History, Riga)

Dr. Eugenijus Svetikas (Lietuvos istorijos institutas, Vilnius / Lithuanian Institute of History, Vilnius)

Dr. Elena Pranckėnaitė (Lietuvos istorijos institutas, Vilnius / Lithuanian Institute of History, Vilnius)

Dr. Andris Šnė (Latvijos universitetas, Ryga / University of Latvia, Riga)

Doc. dr. Gintautas Zabiela (Klaipėdos universitetas, Lietuva / Klaipėda University, Lithuania)

Prof. dr. Šarūnas Milišauskas (Niujorko valstijos Bafalo universitetas, JAV / New York State University at Buffalo, USA)

Prof. dr. Timothy Cheval (Niujorko valstijos Bafalo universitetas, JAV / New York State University at Buffalo, USA)

Prof. dr. Johan Ling (Goteborgo universitetas, Švedija / University of Gothenburg, Sweden)

Sekretorė / Secretary Sigita Mikšaitė

Redakcijos adresas / Editorial Board address:
Lietuvos istorijos institutas, Archeologijos skyrius
Tilto g. 17, LT-01101 Vilnius
Tel. (+370) 5 2614436, fax (+370) 5 2611433
e-mail: lietuvosarheologija@gmail.com;
civilytea@gmail.com

Žurnalas registruotas: EBSCO Publishing: Central and Eastern European Academic Source European Reference Index for the Humanities and Social Sciences (ERIH PLUS)

TURINYS / CONTENT

Agnė Čivilytė	PRATARMĖ7 FOREWORD 11
Gintautas Zabiela	QUO VADIS, LIETUVOS ARCHEOLOGIJOS MOKSLAS?13 QUO VADIS, LITHUANIAN ARCHAEOLOGICAL SCIENCE?26
Vanda Haferberga, Joakim Wehlin, Uwe Sperling	FROM INSIDE AND OUTSIDE: CONTEXTUAL, MACROSCOPIC AND MICROSCOPIC ANALYSIS OF BRONZE AND PRE-ROMAN IRON AGE BURIAL POTTERY FROM THE EASTERN BALTIC.....27 IŠ VIDAUS IR IŠORĖS: RYTŲ BALTIJOS BRONZOS IR IKI ROMĖNIŠKOJO GELEŽIES AMŽIAUS LAIDOJIMO KERAMIKOS KONTEKSTINĖ, MAKROSKOPINĖ IR MIKROSKOPINĖ ANALIZĖ 66
Agnė Čivilytė, Tadas Žižiūnas, Stephan Wirth, Thomas Eriksson	NEW INSIGHTS INTO THE PRODUCTION AND EXCHANGE OF LATE BRONZE AGE KAM AXES: APPLICATION OF 3D VIEW TECHNOLOGIES.....69 NAUJOS IŽVALGOS APIE VĒLYVOJO BRONZOS AMŽIAUS KAM KIRVIŲ GAMYBĄ IR MAINUS: 3D VAIZDO TECHNOLOGIJŲ TAIKYMAS 103
Roman Shiroukhov	KYJIVO RUSIOS SKALŪNINIAI VERPSTUKAI PRŪSŲ IR JŲ KAIMYNŲ X/XI–XII A. KARIŲ/RAITELIŲ KAPUOSE. APLINKYBĖS, DATAVIMAS, REIKŠMĖ 105 SLATE SPINDLE WHORLS FROM KYIVAN RUS' IN THE WARRIOR/HORSEMEN GRAVES OF THE PRUSSIANS AND THEIR NEIGHBORS (10 th /11 th –12 th CENTURY): CONTEXT, DATING, SIGNIFICANCE 150
Saulius Sarcevičius, Rimantė Zinkutė, Petro Tronevich Ričardas Taraškevičius	PLYTŲ MOLIO MIŠINIŲ RECEPTŪROS: XIII–XIV A. VILNIAUS KATEDROS IR VILNIAUS ŽEMUTINĖS BEI LUCKO AUKŠTUTINĖS PILIŲ MŪRŲ GEOCHEMINIŲ TYRIMŲ IŽVALGOS153 BRICK CLAY MIXTURE RECIPES: INSIGHTS FROM GEOCHEMICAL STUDIES OF THE 13 TH –14 TH CENTURY MASONRY OF THE VILNIUS CATHEDRAL, THE VILNIUS AND THE LUTSK CASTLES 204
Aurelija Zagurskytė	POULTRY IN MEDIEVAL AND POST-MEDIEVAL LITHUANIA..... 209 NAMINIAI PAUKŠČIAI VIDURAMŽIŲ IR NAUJŲJŲ LAIKŲ LIETUVOJE235

DISKUSIJOS / DEBATES

Alexander Gramsch	PROLEGOMENA TO A SOCIAL ARCHAEOLOGY OF THE HUMAN BODY.....	237
-------------------	--	-----

***KITAIP APIE ARCHEOLOGIJĄ /
ALTERNATIVE PERCEPTIONS OF ARCHAEOLOGY***

Vilius Bartninkas	AR „VISOS ŽINIOS - PO ŽEME“?	247
-------------------	------------------------------------	-----

IN MEMORIAM

Gintautas Striška	VYTAUTAS URBANAVIČIUS (1935-07-03-2024-01-22)	251
-------------------	---	-----

Agnė Čivilytė	KAIP MES ŠVENTĖME VASARIO 16-ĄJĄ: <i>IN MEMORIAM</i> PROFESORIUI ŠARŪNUI MILIŠAUSKUI	261
---------------	---	-----

	AUTORIŲ DĖMESIUI.....	263
--	-----------------------	-----

	GUIDELINES FOR AUTHORS.....	266
--	-----------------------------	-----

*KITAIP APIE ARCHEOLOGIJĄ /
ALTERNATIVE PERCEPTIONS OF ARCHAEOLOGY*

AR „VISOS ŽINIOS – PO ŽEME“?

VILIUS BARTNINKAS

Vilniaus universitetas, Universiteto g. 7, 01513 Vilnius, el. paštas: vilius.bartninkas@flf.vu.lt

Nekuklią pavadinimo eilutę sugalvojau ne aš. Ją paėmiau iš ketureilio, kurį sudėliojo šių metų pirmakursės, turėjusios stovykloje įsivadyti, kuo klasikinės studijos skiriasi nuo kitų filologijų. Keturių žodžių eilutė atrodytų veikia subalansuota archeologams, bet klasikinės studijos neišvengiamai apima ir archeologiją. Mūsų tyrimuose įvairūs materialiojo paveldo objektai, jų perdavimo ir supratimo pasakojimai nuolat naudojami pabiriems, netolygiems informacijos fragmentams atkurti ir sujungti. Archeologinė žiūra galbūt yra tuo būtinesnė, kuo mažiau išlikęs, sunkiau apčiuopiamas prarastas pasaulis. Toks poreikis yra akivaizdus kalbant praktiškai apie bet kokią Antikos sritį. Pavyzdžiui, niekada nebesužinosime, ką eilinis graikas galvojo apie dievus. Tačiau galime ieškoti žmonių paliktų įrašų šventvietėse, klausti, kokių būdu, kam, kodėl ir kada jie buvo paskirti. Galime aptarti šią informaciją santykiyje su oficialiais religiniais polio paliepipimais šventuosiuose kalendoriuose, su dievo vaizdiniu skulptūroje, aukojimo – amforoje, galime lyginti šią optiką su to meto kultūrinio elito, užsiėmusio teologiniais svarstymais. Kurioje vietoje čia pasibaigė archeologija ir prasidėjo filologija? Man neaišku ir, atvirai šnekant, nematau poreikio ieškoti aiškių demarkacinių linijų. Kaltinu patirtį: studijavau britiškame fakultete, kuriame po vienu stogu sėkmingai darbavosi literatūrologai ir istorikai, archeologai ir filosofai, lingvistai ir meno tyrėjai. Sienos yra aukštesnės lietuviškame kontekste, bet tai veikia istorinė nelaimė nei mokslo politikos pergale. Kaip bičiulis mėgsta kartoti, „jei romėnai

būtų čia įkūrę nors vieną tvirtovę, šiandien daug kas būtų kitaip“. Pavyzdžiui, taptų neįmanoma atskirti archeologiją, klasiką ir lituanistiką.

Taigi, „visos žinios – po žeme“ galėtų reikšti, kad archeologija suteikia atramą, į kurią projektuojame prarastus pasaulius ir matuojame jų tikrumą. Tačiau čia esama problemos. Nors niekada negali žinoti, kas vieną dieną nutiks smalsumo ir avantiūros genamam žmogui keistoje vietoje (o tokie netikėtumai nuolat laukia archeologų!), šiandien atrodo, kad Antikos pasaulis daugiau ar mažiau tiesiogine to žodžio prasme yra iškastas. Šen bei ten pasitaikantys „nauji“ antikiniai objektai veikia tikslina nei perkuria mūsų suvokimą. Tai liudija ir šių akimirką labiausiai klasikų vaizduotę kaitinantys XVIII–XIX a. kasinėjimų radiniai, karbonizuoti Herkulanėjo vilos papirusai. Šie apdegę trapūs objektai neseniai tapo kur kas labiau prieinami dėl virtualaus papiruso išvyniojimo technikos: pirma rentgenu nuskaitymas trimatis „suspaustas“ tekstas, o tuomet šifruojama su kalbos mašina (dažniau vadinama dirbtiniu intelektu). Jei ankstesni ir mažiau sunykę radiniai leidžia spėlioti, kas mūsų laukia anglimi pavirtusiuose žodžiuose, tuomet tikėtina, kad jie prabilis fragmentiškai išlikusių helenistinių filosofų ir istorikų balsais, papildančiais gana neblogą mūsų supratimą, kas buvo rašoma tame laikotarpyje. Vis dėlto tai tik patvirtina, kad pažinimas nebėra po žeme. Iš kasinėtojų tampame matininkais. Tikrumą matuojame jungdami įvairiausių objektus įmantrių interpretacijų tinkluose, o ne vildamiesi

aptikti naujus radinius ar gindami interpretacijas pasitelkę archeologinius duomenis.

Galbūt pernelyg tiesiogiai bandome suprasti šią eilutę? Gal pirmakursės norėjo simboliškai pasakyti, kad, norint pažinti, reikia nusileisti į požemių, taigi protėvių ir pradžios, karalystę. Tai yra įprastas kelias, kuriuo klasikai, taip pat kiti humanitarai mėgina paaiškinti savo reikšmę situacijoje, kai jų mąstymas ima atrodyti ekonomiškai, technologiškai ar kaip kitaip nebereikšmingas. Tikiu, kad istorikai, visai kaip filosofai bei filologai, šiuos argumentus moka beveik kaip maldą: mūsų mokslai yra fundamentiniai siekiant atskleisti žmogaus ir visuomenės reiškinių ištakas, raidą ir esmę; jie permąsto politinės ir kultūrinės tapatybės virsmus ir tuo būdu ją palaiko; jie randa įrankius, stiprinančius demokratiją ir jos piliečius; jie atveria dvasinės raiškos klodus, kurie įgalina asmenį klestėti kaip žmogų... ir taip toliau. Visai tai yra elegantiškai išplėtotą ir apibendrintą Vilniaus universiteto akademikų kolektyvinėje studijoje *Lietuvos humanitarinių mokslų Raudonoji knyga* (2019). Tokius argumentus dažniausiai girdime kaip pasiteisinimą ir gynimą, bet retai iš tikrųjų galvojame, kad tai yra tikrų tikriausia tiesa. Įdomu, kad būtent pastarojo požiūrio laikosi kitų kultūrų žmonės, norintys pažinti mus. Jiems atrodo, kad mūsų, t. y. lietuvių, europiečių, vakariečių, paslaptis glūdi požemiuose.

Vienas įdomiausių pastarojo meto tyrimų apie tai yra Čikagos universiteto išskirtinės profesorės Shadi Bartsch monografija *Plato Goes to China* (2023), kurioje gilinamasi į klasikinių studijų istoriją Kinijoje. Kodėl Vakarų gyventojams galėtų būti įdomu, ką klasika veikia Rytuose, ypač kai pati klasika jiems tolydžio tampa nebeįdomi? Ir juo labiau kodėl tai svarbu kinams, kuriems neteko malonumo vaduotis iš romėnų tvirtovių? Autorė cituoja Liu Xiaofengą, įtakingą viešąjį intelektualą ir Renmin universiteto profesorių:

Kinų civilizacija turi užtikrintą ir santūrią švietimo tradiciją. Vis dėlto, veikiant moderniai

vakarų [mažoji „v“ – autorės] civilizacijos kultūrai, ši tradicija jau tapo sudaužyta į šipulius. Pastaruosius 100 metų mūsų šalies mokslininkai turi vis dar neįgyvendintą istorinę misiją įgyti giluminį vakarų civilizacijos suvokimą ir tuomet atkurti Kinijos tradicinės civilizacijos dvasią [...]. Jei nesuvoksime klasikinės vakarų civilizacijos, veikiausiai tapsime nepajėgūs turėti visuminio ir gilaus modernios vakarų civilizacijos suvokimo, o jei neturėsime išsamaus visuminio vakarų civilizacijos modelio suvokimo, tuomet negalėsime pilnai ir giliai suprasti ir pagauti dvasinės kinų civilizacijos situacijos ir jos likimo ateityje.

Šie žodžiai mūsų akademinėje erdvėje, švelniai tariant, neįprasti, bet girdėti – juk tai gana artima dvasiniam Rusijos diskursui. Autorė apibendrina: Kinija domisi klasika, kad įgytų „pažangiausią [sic!] jos pačios ateities viziją, remdamasi svetimo pasaulio, taigi vakarų, suvokimu“; mus tai turėtų dominti, nes „vakarai nuo šiol gali stebėti, kaip kinai stebi vakarus, [...] [kartu] suprasti, kas vyksta pačioje Kinijoje“.

Kitaip nei rusų, kinų mąstymas yra neabejotinai intensyvus ir – o tai itin svarbu – nuoširdus. Vieni tiria klasikinių paveldą, kad iš Tukidido sužinotų, kaip žlunga demokratijos, ir kas palauš jos naują, vakarietišką versiją. Kiti mokosi iš Platono, kaip įrodyti filosofinį meritokratinio, autoritarinio režimo pranašumą prieš Vakarų pliuralizmą. Treti nori atskleisti, kad Vakarai yra išdavę klasikines vertybes, ir tikroji dvasinė graikų-romėnų pasaulio įpėdinė yra Kinija. Dar kiti nori pagrįsti priešingą dalyką: esą Vakarų smukimo ištakos – iš antikinio paveldo, todėl kinų nacionalizmas turėtų remtis tik Rytų klasikomis, t. y. Konfucijaus ir kitų, raštais. Tai tik kelios interpretacijos, kurias plėtoja šių dienų Kinijos akademikai. Toks suginklintas mokslas susiklostė po 1989 m. Tiananmeno aikštės protestų numalšinimo. Tačiau antagonistinis santykis su Vakaraus buvo ne visada. Praeito amžiaus pradžioje kuriant Kinijos

respubliką ir vėliau komunizmo atlydžio laikotarpyje IX dešimtm., Vakarų klasika buvo pasitelkta naujos Kinijos politikos paieškoms. Mažas, bet iškalbingas pavyzdys: žodžio *guomin* reikšmė iš „valstybės pavaldinys“ buvo transformuota į „tautos pilietis“ XX a. pradžios intelektualams, pirmiausia Liang Qichao, skaitant Aristotelio *Politiką* ir naudojant ją imperinei intelektinei Kinijos praeičiai kritikuoti.

Ar, matydami kitus, matančius mus, galime įvardyti tikrąją klasikos paskirtį? Ar nors viena iš šių interpretacijų atskleidžia, kas mes kaip vakariečiai esame? Arba kas išvis yra Antika? Atsakymai į šiuos klausimus yra svarbūs, bet ne tokie reikšmingi, kaip įsisąmoninimas, kad galimybė nusileisti į požemius mums būtina, nepaisant ko tikimės iš Hado karalystės. Net jei šiandien tartume, kad kelionė per brangi arba mums nebereikšminga, neturime teisės atimti šios galimybės iš būsimų kartų, kurios pasaulį matys kitaip nei mes. Toks atėmimas reikštų mūsų

episteminę aroganciją, mano galva, vieną didžiausių akademiinių ydų. Apie tai vis tenka pagalvoti matant tai vienose, tai kitose Vakarų šalyse uždaromas klasikinių studijų katedras. Tikrai ironija, kad taip nėra Kinijoje, kuri ieško dalykų po mūsų žeme. Žinoma, nemenka dalis čia vis dar taip pat ieško. O ką rado ketureilio autorės, galėtume sužinoti tik atkūrę visą ketureilį, kuris, kaip ir daugelis antikinių niekučių, kažkur pradingo. Veikiausiai ten, kur visi dalykai nukeliauja, – po žeme.

LITERATŪRA

Adomėnas, M., Ališauskas, V., Petrauskas, R., Putinaitė, N., Tamošaitis, M., 2019. *Lietuvos humanitarinių mokslų Raudonoji knyga*. Vilnius: M. Tamošaitis.

Bartsch, S., 2023. *Plato Goes to China: The Greek Classics and Chinese Nationalism*. Princeton & Oxford: Princeton University Press.